Παντελής Κυπριανός – Μιχάλης Κονιόρδος[1]

Η απομυθοποίηση του Πανεπιστημίου :
«Αιώνιοι φοιτητές» και εγκατάλειψη σπουδών

Οι μελέτες για την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα εστιάζονται κατά μείζονα λόγο στους φοιτητές και τη θεσμική οργάνωση. Σ' ότι αφορά τους φοιτητές, οι περισσότερες μελέτες, εστιάζονται στη ζήτηση σπουδών και, υπό την επίδραση των θεωριών της πολιτισμικής αναπαραγωγής, στην κοινωνική τους σύνθεση. Μ' άλλα λόγια, εστιάζονται στο πόσοι θέλουν να «μπουν» στα ΑΕΙ ποιοι και που.

Ελάχιστη, αντίθετα, προσοχή, δόθηκε, στη μετέπειτα πορεία των φοιτητών. Τα τελευταία χρόνια, στο γενικότερο κλίμα των σχέσεων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας εκπονούνται έρευνες για τις επαγγελματικές διαδρομές των φοιτητριών και των φοιτητών: πιο συγκεκριμένα, αν βρίσκουν δουλειά, πόσο σύντομα και που.

Οι έρευνες λοιπόν εστιάζονται σε δύο καίριες στιγμές της διαδρομής των νέων: πριν την εισαγωγή στα ΑΕΙ και μετά την αποφοίτησή τους από αυτά. Ανάμεσα σ' αυτές τις δύο στιγμές υπάρχει, μία ενδιάμεση, η ίδια η φοίτηση. Πρόκειται, αναμφίβολα, για μία από τις πιο κρίσιμες περιόδους της ζωής των νέων, αποφασιστική για τη μετέπειτα διαδρομή τους.

Εκτός από εκείνους που φοιτούν, περισσότερο ή λιγότερο, κανονικά, υπάρχει μία ομάδα η οποία αφήνει, προσωρινά ή οριστικά, τις σπουδές. Αντικείμενο της μελέτης μας είναι να δούμε πόσοι υπάγονται στην κατηγορία αυτή, ποιοι, σε ποια ελληνικά ιδρύματα και σε ποια γνωστικά αντικείμενα και να προτείνουμε στη συνέχεια μια ερμηνεία των συγκεκριμένων πρακτικών. Η εργασία εστιάζεται σε δύο άνισες χρονικά περιόδους: μία εκτενή, από τα πρώτα χρόνια της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα μέχρι το 1980 και μία συντομότερη, από το 1980 μέχρι το 2000. Προβήκαμε στη συγκεκριμένη χρονική διάκριση με βάση δύο κριτήρια: τη

[1] Δημοσιεύτηκε το 2003 στο περιοδικό *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τχ. 132, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος: 23-34, εκ παραδρομής με τίτλο «Η απομυθοποίηση του πανεπιστημίου: αιώνιοι φοιτητές και εγκατάλειψη σπουδών»

συντελούμενη μετά το 1980 μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και την ταυτόχρονη διόγκωση του αριθμού των φοιτητριών και φοιτητών που καθυστερούν ή εγκαταλείπουν τις σπουδές τους.

Ι. Ο μύθος του πάθους για το σχολείο

Η δημιουργία του μύθου

Ακόμη και σήμερα κρατεί ο μύθος που θέλει τους Έλληνες λάτρεις του σχολείου. Ο μύθος συγκροτήθηκε στη δεκαετία του 1970 και διατηρείται ακέραιος μέχρι και σήμερα παρά την ευρύτατη, τα τελευταία είκοσι χρόνια, διάδοση των θεωριών της «πολιτισμικής αναπαραγωγής». Σύμφωνα μ' αυτόν οι Έλληνες, ανεξαρτήτως κοινωνικής συνθήκης, είναι παθιασμένοι με το σχολείο και επενδύουν αφειδώλευτα σ' αυτό. Η συνύπαρξη των δύο αντιλήψεων, των θεωριών της πολιτισμικής αναπαραγωγής από τη μια και του πάθους των Ελλήνων για το σχολείο από την άλλη, είναι προφανώς λογικά ασυνάρτητη. Συντηρεί, ωστόσο, δοξασίες και στερεότυπα.

Ο μύθος είναι σύγχρονο δημιούργημα αλλά έχει μακρινές καταβολές. Όπως κάθε μύθος είναι ιστορική κατασκευή η οποία για να μπορέσει να συγκροτηθεί αντλεί επιλεκτικά στοιχεία από το παρελθόν. Έτσι, συγκροτείται ένα αληθοφανές αμάλγαμα το οποίο με το χρόνο τίθεται ως αυτονόητο και επιβάλλεται ως τέτοιο.

Ο μύθος έχει τις καταβολές του στη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 και τα πρώτα χρόνια του ελληνικού βασιλείου. Η «αγάπη» του Έλληνα για το σχολείο είναι δημιούργημα δύο αντιλήψεων, του Διαφωτισμού αρχικά και στη συνέχεια του Ρομαντισμού που κυριάρχησε τα πρώτα πενήντα χρόνια του ελληνικού βασιλείου. Για την κυρίαρχη εκδοχή του Διαφωτισμού, σχολείο και γνώση σήμαιναν φως. Την αξιωματική αυτή πρόταση, ορισμένοι διανοητές στη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 αρχικά, και στη συνέχεια ο Ελληνικός ρομαντισμός τη μετέτρεψαν, με το «μύθο του Κρυφού Σχολειού» σε εξήγηση της πνευματικής κατάστασης των Ελλήνων. Ο μύθος διαδόθηκε σύντομα σύμφωνα με τον Α. Αγγέλου χάρη στη λογοτεχνική δημιουργία:

«Ο νεοελληνικός ρομαντισμός, που διανύει τώρα μετά τον Αγώνα την εφηβική του ακόμη ηλικία, δηλώνει εμφαντικά την παρουσία του στην πνευματική ζωή με την καταχρηστική χρησιμοποίηση του αντιθετικού σχήματος. Η λογοτεχνική δημιουργία, όμως, καθώς είναι αναπόφευκτο να εμπνέεται σχεδόν με αποκλειστικότητα από την πρόσφατη εθνική ζωή με έμφαση τον Αγώνα, ρίχνει ολόκληρο το αντιθετικό αυτό

βάρος στον άξονα που σχηματίζει η σχέση δυνάστη και δυναστευομένου, προκειμένου με τον τρόπον αυτόν να εξαρθεί το αγαθοποιό, ηρωικό και προοδευτικό στοιχείο του Νεοέλληνα, σε αντίθεση προς την βαρβαρότητα, τη δειλία και την καθυστέρηση του Τούρκου. Ο λόγιος της εποχής αυτής δεν διαστέλλει τον κόσμο της φαντασίας από τον κόσμο του ιστορικού παρελθόντος και επιδίδεται ισοδύναμα και στις δύο δραστηριότητες, την ιστοριοδιφική και την λογοτεχνική· δημιουργείται λοιπόν μια ιδιαίτερα αμοιβαία στενή σχέση αλληλοεπιδράσεων ανάμεσα στην λογοτεχνία και στην επιστήμη, που οδηγεί σ΄ έναν φαύλο κύκλο αλληλεξάρτησης, μέσα από την ο ποία ξεπηδάει μια ενιαία στην σύλληψή της άποψη για τον ελληνοτουρκικό κόσμο» (Αγγέλου, 1997: σ. 23).

Στο ίδιο πνεύμα, χάρη και στην ώθηση των Βαυαρών οι οποίοι πρεσβεύουν μία ιδιόμορφη περίπτωση ρομαντισμού η πρόσβαση στο σχολείο, ιδιαίτερα στη «μέση» εκπαίδευση και το Πανεπιστήμιο, είναι άκρως θετικά σημασιολογημένη και εκλαμβάνεται ως απτή απόδειξη της προόδου του Έθνους και της ελπίδας ότι πολύ σύντομα θα μπορέσει να ενταχθεί στο χορό των «πολιτισμένων» χωρών. Στη δεκαετία του 1870 βλέπουν το φως αρκετά κείμενα που απηχούν την αντίληψη αυτή. Το 1881 δημοσιεύεται, στα γαλλικά, το σημαντικότερο από αυτά, «Η δημόσια εκπαίδευση στους Έλληνες. Από την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους μέχρι σήμερα» του Γ. Χασιώτη ένας ογκώδης τόμος 550 σελίδων με αναλυτικούς στατιστικούς πίνακες και τέσσερις χάρτες.

Στον Χασιώτη βρίσκουμε συμπυκνωμένη την επίσημη ρητορική για το σχολείο: «Αλλά πώς να πάει κανείς σχολείο; Πώς να διασχίσει τους δρόμους; Μόλις ξεμυτούσαν από το σπίτι τους, τα παιδιά, αλίμονο, έπεφταν θύματα των γενίτσαρων, λεγεώνα αποκρουστική όσο και επίφοβη! Τη νύχτα, στη φεγγαράδα, λέει ένα λαϊκό τραγούδι, τα Ελληνόπαιδα, αψηφώντας την ωμότητα των Τούρκων, έτρεχαν στο σχολείο για να πάρουν κάποιες δάδες του αρχαίου πολιτισμού της πατρίδας τους. Και συχνά, στο μεσονύχτι, ακουγόταν ο σκεπασμένος θόρυβος ενός σφυριού με το οποίο κτιζόταν ένα σχολείο» (Chassiotis, 1881: σ. 3).

Αφού εκθέσει αναλυτικότατα τα σχολεία του Ελληνικού βασιλείου και των ελληνικών κοινοτήτων, ο Χασιώτης, συμπεραίνει αυτό που ήδη ανακοίνωνε στον πρόλογο και την εισαγωγή του βιβλίου του: παρά τις αδυναμίες που υπάρχουν σε κάποιους τομείς, κυρίως τη δημοτική, η εκπαίδευση στην Ελλάδα έκανε άλματα: «Εμπνεόμενοι από τα ζωντανά κατάλοιπα του όμορφου αρχαίου πολιτισμού και από τα αθάνατα κείμενα των προγόνων τους, οι Έλληνες θεωρούν τιμή τους να

μελετήσουν τις τέχνες και τα γράμματα και να μεταδώσουν τη γνώση στους κόλπους τους. Όπως προείπαμε η Ελλάδα ξαναβρήκε μία νέα ζωή· όλοι οι κλάδοι της εκπαίδευσης ξανανθίζουν· βέβαια είναι ακόμη στις αρχές και της λείπει η εμπειρία σε πολλά πράγματα· μέχρι τώρα μιμήθηκε πολύ και δημιούργησε λίγο. Αλλά, μιμηθήκαμε με ζήλο τον ανώτερο πολιτισμό των Ευρωπαίων, γιατί σε συνδυασμό με το δικό μας αρχαίο πολιτισμό, μπορεί να ξαναζωντανέψει το παρελθόν και να μας επιστρέψει αυτό που χάσαμε. Για μας ήταν ο πιο σύντομος και ο πιο ασφαλής δρόμος για να πετύχουμε το στόχο μας· μας οδήγησε σε αποτελέσματα τα οποία επιχειρήσαμε να κοινοποιήσουμε στο βιβλίο μας» (Chassiotis, 1881: σ. 482-483).

Μετά τη δεκαετία του 1880 και μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ο μύθος έχασε αρκετά από το λούστρο του. Η διαρκώς αυξανόμενη επιρροή του γερμανικού μοντέλου είναι καταλυτική. Στη Γερμανία μετά το 1870 δίνεται όλο και μεγαλύτερη έμφαση στην τεχνική και επαγγελματική εξειδίκευση και στην κάθετη διάκριση γενικού και τεχνικού σχολείου. Ταυτόχρονα, παρά ένα κάποιο άνοιγμα, το Πανεπιστήμιο, ιδιαίτερα οι «θεωρητικές» σπουδές, απευθύνεται σε ένα περιορισμένο τμήμα της αστικής τάξης και παραμένει απρόσιτο στις μάζες.

Στη νέα συνθήκη, η ταύτιση στην Ελλάδα του σχολείου με το φως αντικαθίσταται από μία διαρκώς διαδιδόμενη αντίληψη που εννοεί το σχολείο λιγότερο ως μορφωτικό αγαθό και περισσότερο ως θεσμό καλλιέργειας τεχνικών και επαγγελματικών δεξιοτήτων. Στο πλαίσιο αυτό επικρίνεται ο θεωρητικός, όπως λέγεται, χαρακτήρας του ελληνικού σχολείου ελληνικής εκπαίδευσης και προβάλλει ως ζητούμενο η αναδιάρθρωσή του στην προαναφερθείσα κατεύθυνση. Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται, άλλοτε με μικρότερη και άλλοτε με μεγαλύτερη επιτυχία ο έλεγχος της ροής των μαθητών και των φοιτητών.

Με αυξομειώσεις και παραλλαγές το πνεύμα αυτό διατηρήθηκε ουσιαστικά μέχρι το 1974 παράλληλα και συχνά αντίθετα με τη ρητορική των περισσότερων μετεμφυλιακών κυβερνήσεων περί «ανθρωπιστικού πνεύματος» και «Αρχαιοελληνικού πολιτισμού».

Όλως περιέργως ο μύθος του πάθους των Ελλήνων για το σχολείο επανέρχεται δριμύτερος μετά το 1974. Σ' ένα πολιτικό και πνευματικό περιβάλλον διαπνεόμενο από εξισωτικά και αντικομφορμιστικά συνθήματα και συναισθήματα, η επιθυμία για ισότητα αποτέλεσε το ευνοϊκό υπόστρωμα για τη γενίκευση της θέσης ότι οι εκπαιδευτικές ανισότητες στην Ελλάδα ήταν, συγκριτικά με τις Δυτικές χώρες,

όχι πολύ οξυμένες και ότι οι Έλληνες επένδυαν παραδοσιακά περισσότερο από τους άλλους Δυτικούς στο σχολείο.

Στη συγκυρία αυτή η ιστορία έγινε γραμμική. Το παρόν πρόβαλε ως απόληψη και επιβεβαίωση των εκπαιδευτικών δοξασιών των πρώτων χρόνων του ελληνικού βασιλείου. Όπως και τότε οι Έλληνες αγαπούν το σχολείο, επενδύουν σ΄ αυτό χωρίς να υπολογίσουν βάσανα και έξοδα. Κάποιοι διείδαν στο «φαινόμενο» αυτό φυλετικές αρετές, άλλοι πολιτισμικές καταβολές. Και οι μεν και οι δε αγνόησαν την ιστορία και συνέβαλαν στη διαιώνιση του εν λόγω αμαλγάματος.

Σημαντική από την άποψη αυτή είναι η επιρροή που άσκησε, στο προαναφερθέν πνευματικό κλίμα, το βιβλίο του Κ. Τσουκαλά όχι μόνο από αυτά που περιέχει αλλά και από αυτά που θεωρήθηκε ότι περιέχει. Το βιβλίο αναφέρεται σε μία περίοδο της ελληνικής ιστορίας (από το 1830 έως το 1922) ωστόσο, οι θέσεις του συγγραφέα γενικεύτηκαν σαν να αγκάλιαζαν την ελληνική ιστορία στο σύνολό της.[2]

Πάθος και κοινωνικοί καταναγκασμοί

Κάθε μύθος έχει υλικότητα και λειτουργεί επιτελεστικά σαν αυτοεκπληρούμενη προφητεία· συνεργεί, όταν και εφόσον συντρέχουν κάποιες προϋποθέσεις, στην πραγματοποίησή του. Έτσι, συντελεί κυκλικά στην επαλήθευσή του. Στην προκειμένη περίπτωση, ο συγκεκριμένος μύθος, με τη διαμεσολάβηση διαφόρων συμβάντων (κυρίως, μετά το 1850 και ακόμη περισσότερο μετά την έξωση του Όθωνα το 1863) και χάρη και στο λειτουργικό αντίκρισμα του πτυχίου, αξιοδότησε το σχολείο και ώθησε σημαντικά τμήματα του ελληνικού πληθυσμού, κυρίως τα πιο εύπορα, να επενδύσουν σ' αυτό.[3]

---

[2] Το έργο, είναι αλήθεια, δίνει λαβή σε μια τέτοια ανάγνωση. Αν και έχει ως χρονικό ορίζοντα το 1922 παρατίθενται στοιχεία και για το 1935. Πέρα από τις σημαντικές της αρετές και τα συζητήσιμα σημεία της (ελεγχόμενα στοιχεία, προβλήματα μεθόδου και ερμηνείας) η συγκεκριμένη εργασία ελέγχεται στο ότι πραγματεύεται την περίοδο 1830-1922 σαν ενιαία με αποτέλεσμα να υποβαθμίζονται οι ριζικά διαφορετικές κοινωνικές αναπαραστάσεις του σχολείου κατά το διάστημα αυτό.

[3] Οι εικόνες που έχουμε από ξένους περιηγητές αναδεικνύουν μία διαδεδομένη εικόνα ότι πολλοί Έλληνες ανεξάρτητα από κοινωνική συνθήκη κάνουν τα πάντα για να πάνε σχολείο. Η εικόνα αυτή αν και βάσιμη είναι μάλλον υπερβολική αν σκεφτούμε ότι μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα τα παιδιά που τελειώνουν κάθε χρόνο το γυμνάσιο ανέρχονται σε 2 με 3 χιλιάδες

Στο κλίμα αυτό ο αριθμός των πρωτοετών φοιτητών από μερικές δεκάδες στη δεκαετία του 1840 κυμαίνεται, ανάλογα με τα υιοθετούμενα κάθε φορά μέτρα, από 700 μέχρι 1000 το διάστημα 1890-1915. Στη συνέχεια ο αριθμός των φοιτητών τριπλασιάζεται αλλά αναλογικά μένει ο ίδιος εφόσον το ίδιο διάστημα ελληνικός πληθυσμός περνά από 2.800.000 το 1913 σε 6.973.200 το 1936.

Αν και ολιγάριθμοι στο σύνολό τους, πολλοί από τους φοιτητές την περίοδο αυτή δεν παίρνουν ποτέ πτυχίο. Εγγράφονται (μετά το 1924 περνάνε τις εισιτήριες εξετάσεις) αλλά δεν τελειώνουν ποτέ. Σε γενικές γραμμές, μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο μόνο 5 από τους 10 εγγεγραμμένους στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας παίρνουν πτυχίο (Σκαρπαλέζος: 1964). Τα ποσοστά διαφέρουν από σχολή σε σχολή. Στη Νομική (μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο δέχεται τους μισούς φοιτητές του Πανεπιστημίου της Αθήνας), στη Φιλοσοφική και το Φυσικό δεν παίρνουν πτυχίο 6 στους 10. Ακόμη χαμηλότερα είναι τα ποσοστά στο Μαθηματικό που δέχεται (όπως και το Φυσικό) φοιτητές από το 1904· το ποσοστό των πτυχιούχων δεν ξεπερνάει το 27% των εγγεγραμμένων (Κυπριανός: 1996[α]).

Εκτός από τους «έκτακτους» λόγους (κυρίως πόλεμοι, επιστράτευση αλλά και, μαζικοί κατά περιόδους, διορισμοί στο Γυμνάσιο) η μη αποφοίτηση αποδίδεται συνήθως σε δύο λόγους: την οικονομική δυσπραγία και την αδυναμία (κυρίως τις πρώτες δεκαετίες του βασιλείου) ανταπόκρισης στις καθαρά εκπαιδευτικές απαιτήσεις λόγω έλλειψης του σχετικού γνωστικού υποβάθρου. Ο δεύτερος λόγος αποδυναμώνεται μετά τη θέσπιση των εισιτηρίων εξετάσεων. Η αλλαγή αυτή σε συνδυασμό με τη θέσπιση κλειστού αριθμού εισακτέων το 1922 οδηγεί σε μικρή μείωση των φοιτητών που εγκαταλείπουν τις σπουδές ή δεν παίρνουν πτυχίο.

Μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο ο αριθμός των φοιτητών που εγκαταλείπουν τις σπουδές μειώνεται. Ενδεικτικά την περίοδο 1946-1963 γράφτηκαν στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας 36.447 φοιτητές. Πτυχίο πήραν 24.318, δηλαδή ακριβώς δύο στους τρεις (66,7%). Το σχετικό ποσοστό είναι πολύ μεγαλύτερο σε σχολές όπως η Νομική (7.217 πτυχιούχοι για 9.662 εγγεγραμμένους δηλαδή τρεις στους τέσσερις) η οποία στο παρελθόν διακρινόταν για τα πολύ υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης. Πολύ υψηλά αντίθετα είναι τα ποσοστά στο Φυσικό και το Φυσιογνωστικό όπου οι πτυχιούχοι ανέρχονται μόλις στο 1/3 των εγγεγραμμένων, τη Φιλοσοφική όπου η

και αυτοί που γράφονται στο Πανεπιστήμιο είναι λιγότεροι από χίλιους σε ένα πληθυσμό που προσεγγίζει το ενάμισι εκατομμύριο.

αναλογία είναι 4 προς 10 και το Μαθηματικό και το Χημικό όπου η αναλογία είναι 5 προς 10.

Ακόμη μικρότερη πρέπει να είναι η σχετική αναλογία στα άλλα ΑΕΙ, τα νεώτερα κατά πρώτο λόγο. Ενδεικτικά, το 1979 εκκαθαρίζονται τα μητρώα και οι φοιτητές διαχωρίζονται σε δύο κατηγορίες: στους «εγγεγραμμένους στα κανονικά εξάμηνα φοίτησης» και στους «πέραν των κανονικών εξαμήνων φοίτησης».[4] Με την εκκαθάριση των μητρώων από τους 95.899 φοιτητές 83.485 ήταν στα «κανονικά εξάμηνα φοίτησης» και μόλις 12.414 (13%) στους «πέραν των κανονικών εξαμήνων φοίτησης». Αυτό σημαίνει ότι στην πραγματικότητα ο αριθμός αυτών που εγκαταλείπουν τις σπουδές είναι ακόμη μικρότερος εφόσον το συγκεκριμένο 13% συγκροτείται σωρευτικά σε μία περίπου τριακονταετία.

Μεταπολεμικά λοιπόν και μέχρι το 1980 η εγκατάλειψη των σπουδών είναι περιορισμένη. Αυτό μπορεί να αποδοθεί σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της ελληνικής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης τη συγκεκριμένη περίοδο: διαρκώς αυξανόμενη ζήτηση σπουδών, μικρή προσφορά θέσεων, σκληρός ανταγωνισμός για την είσοδο στα πανεπιστήμια και υψηλό κοινωνικό και επαγγελματικό αντίκρισμα των πτυχίων (Κυπριανός: 2003).

Η εγκατάλειψη, τέλος, αν και είναι συνολικά περιορισμένη, είναι μικρότερη σε σχολές όπως η Ιατρική, η Νομική και η Φαρμακευτική και μεγαλύτερη σε άλλες όπως το Φυσιογνωστικό, οι Ξενόγλωσσες Φιλολογίες και το Μαθηματικό. Η διαφορά αυτή συναρτάται με δύο κυρίως μεταβλητές : την κοινωνική σύνθεση των φοιτητών και το αντίκρισμα του πτυχίου στην αγορά εργασίας.

Αν και οι εκπαιδευτικές ανισότητες στη δεκαετία του 1960 σε γενικές γραμμές μειώνονται (Kyprianos : 1995 και Κυπριανός: 2003) εντούτοις υπάρχουν αξιοσημείωτες αποκλίσεις από σχολή σε σχολή. Ενδεικτικά η κοινωνική σύνθεση των Ιατρικών Σχολών και των Νομικών διαφέρει από αυτή του Φυσιογνωστικού, των Ξενόγλωσσων Φιλολογιών ή ακόμη των Οικονομικών και Κοινωνικών Σχολών. Οι τελευταίες δέχονται γόνους κυρίως αγροτικών στρωμάτων. Αρκετοί από αυτούς υποχρεώνονται, για λόγους βιοποριστικούς, να εργάζονται παράλληλα με τις

[4] Έκτοτε στη *Στατιστική της Εκπαιδεύσεως* της ΕΣΥΕ (Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος) μνημονεύεται μόνο ο αριθμός των «εγγεγραμμένων στα κανονικά εξάμηνα» με αποτέλεσμα να μην έχουμε εικόνα των «πέραν των κανονικών εξαμήνων φοίτησης» φοιτητών.

σπουδές. Στην ίδια κατεύθυνση ωθεί και η μειωμένη συγκριτικά ανταλλακτική αξία των πτυχίων αυτών στην αγορά εργασίας. Ανάμεσα στις δύο αυτές εκδοχές μπορούμε να προσθέσουμε και μία τρίτη: η κινητικότητα της αγοράς εργασίας και η αξιοσημείωτη προσφορά θέσεων στον τριτογενή κυρίως τομέα οδηγεί μέρος των φοιτητών της δεύτερης κατηγορίας παρατήσουν, προσωρινά έστω, τις σπουδές για να εργαστούν σε διάφορους τομείς, το δημόσιο κατά πρώτο λόγο.

ΙΙ. Μαζικοποιήση της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης και φοιτητική διαρροή

Αριθμητικά δεδομένα

Παρά την αύξηση των υποψηφίων για τα ΑΕΙ μετά το 1974ο αριθμός των διαθέσιμων θέσεων σ' αυτά μειώνεται σημαντικά μέχρι το 1980. Η μόνη αξιοσημείωτη αλλαγή την περίοδο αυτή έγκειται στο εγχείρημα των κυβερνήσεων της Νέας Δημοκρατίας να κατευθύνουν μέρος της ζήτησης στα νεοσυσταθέντα *Κέντρα Ανώτερης Τεχνικής Εκπαίδευσης* (ΚΑΤΕ) και από το 1977 *Κέντρα Ανώτερης Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης* (ΚΑΤΕΕ) (πίνακας 1).

Πίνακας 1. Υποψήφιοι, διαθέσιμες θέσεις και πρωτοεγγραφέντες σε ΑΕΙ και ΚΑΤΕΕ (1974-1979)

Ακαδημαϊκό έτος	Υποψήφιοι	Θέσεις σε ΑΕΙ	Θέσεις σε ΑΕΙ και ΚΑΤΕΕ	Εγγραφέντες σε ΑΕΙ και ΚΑΤΕΕ	Διαφορά σε υποψηφίους και σε εγγραφέντες	Ποσοστό των εγγεγραμμένων επί των υποψηφίων
1974-75	68.063	14.475	16.025	18.803	49.260	27,6
1975-76	80.417	14.435	19.691	21.745	60.726	27,0
1976-77	83.317	10.870	18.925	20.696	62.621	24,8
1977-78	85.220	12.100	19.162	22.350	62.870	26,2
1978-79	87.417	12.715	21.375	24.009	63.408	27,5
1979-80	91.560	12.365	21.075	24.697	66.883	27,0

Πηγή: Georgousis, Michopoulos, 1998: σ. 64-65.

Μετά το 1980 και μέχρι το 1985 ο αριθμός των πρωτοεγγραφέντων φοιτητών και σπουδαστών αυξάνεται διαρκώς και με όλο και ταχύτερους ρυθμούς. Έκτοτε για μία δεκαετία περίπου (1986-1996) ο αριθμός των φοιτητών είτε μειώνεται ελαφρά είτε μένει στάσιμος. Αντίθετα, από το 1997 και μετά παρατηρείται αλματώδης αύξηση (πίνακας 2). Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΥΠΕΠΘ από 45.356 εισακτέους φοιτητές και σπουδαστές Α.Ε.Ι και Τ.Ε.Ι. το 1995 ο αριθμός τους έφτασε τους 49.394

το 1996, τους 54.640 το 1997, τους 62.028 το 1998, τους 71.198 το 1999, τους 85.531 το 2000 για να πέσει σε 83.875 το 2001 και σε 83.050 το 2002.

Η αύξηση του αριθμού των φοιτητών μετά το 1980 συμπίπτει με την αύξηση του αριθμού των φοιτητών που καθυστερούν ή εγκαταλείπουν τις σπουδές τους. Αν και, όπως θα δούμε αναλυτικότερα, υπάρχει αιτιώδης συνάφεια ανάμεσα στις δύο τάσεις αυτή δεν είναι σχέση αιτίου-αποτελέσματος. Η τάση εγκατάλειψης των σπουδών διαρκεί ακόμη και μετά το 1986 όταν μειώνεται ή μένει στάσιμος ο αριθμός των εισακτέων φοιτητών και μοιάζει να υποχωρεί μετά το 1996 όταν ο αριθμός των εισακτέων φοιτητών αυξάνει σημαντικά.

Πίνακας 2. Πρωτοεγγραφέντες, πτυχιούχοι, σύνολο φοιτητών σε κανονικά εξάμηνα και πέραν των κανονικών εξαμήνων (1980-2000)

Σχολικό έτος	Πρωτοεγγραφέντες		Πήραν πτυχίο		Σύνολο φοιτητών σε κανονικά εξάμηνα		Φοιτητές πέραν των κανονικών εξαμήνων	
	Σύνολο	Κορίτσια	Σύνολο	Κορίτσια	Σύνολο	Κορίτσια	Σύνολο	Κορίτσια
1980/81	18.733	9.046	14.914	6.240	85.718	36.335		
1981/82	18.796	9.286	13.921	6.013	87.476	37.660		
1982/83	22.081	10.828	15.312	6.818	94.867	41.766		
1983/84	24.058	11.614	15.196	6.723	100.254	46.591		
1984/85	30.001	15.146	14.726	7.140	111.446	53.213	44.524*	
1985/86	29.087	14.652	15.414	7.612	111.256	53.268	52.050*	
1986/87	28.943	15.401	16.303	8.331	115.795	56.361		
1987/88	28.157	15.504	16.582	8.680	117.193	59.235		
1988/89	27.989	15.588	17.203	9.395	114.933	59.749		
1989/90	28.939	15.908	18.840	10.019	117.260	61.754		
1990/91	29.319	16.471	18.432	9.832	116.938	62.536		
1991/92	27.471	15.584	18.898	10.560	115.464	61.959		
1992/93	26.123	14.606	20.816	12.077	111.911	60.904		
1993/94	25.453	14.313	22.450	12.962	107.968	58.816		
1994/95	26.292	15.063	22.624	12.814	105.314	57.729	90.476	40.251
1995/96	26.938	15.714	21.317	12.137	104.045	57.696	98.159	43.483
1996/97	27.803	16.388	23.145	13.596	106.304	59.530		
1997/98	30.912	17.967	21.474	12.403	109.939	61.926	101.876	47.674
1998/99	32.810	19.531	20.866	12.491	116.243	66.795	94.895	42.954
1999/00	38.820	22.977	27.974	13.623	128.976	73.853	94.693	44.431
Σύνολο	548.725	301.887	376.407	199.456				
1999/00**	40.641	24.195	22.784	13.953	131.109	75.614	145.793	66.328

Πηγή: *Στατιστική της Εκπαιδεύσεως, ΕΣΥΕ* και *Στατιστική Υπηρεσία του ΥΠΕΠΘ*. Για τους φοιτητές πέραν των κανονικών εξαμήνων το διάστημα 1984-1986 *Commission* (1988). Για τα δεδομένα του 1999-2000 με δύο αστερίσκους *Τμήμα Επιχειρησιακών Ερευνών & Στατιστικής του ΥΠΕΠΘ*

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία (Commission : 1988) το σχολικό έτος 1984-85 ο αριθμός των φοιτητών σε κανονικά εξάμηνα ανερχόταν σε 110.333 και πέραν των κανονικών σε 44.524. Οι αντίστοιχοι αριθμοί ένα χρόνο αργότερα είναι 120.487 και 52.050. Ο αριθμός της δεύτερης κατηγορίας των φοιτητών με το χρόνο αυξάνει. Σύμφωνα με αδημοσίευτα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας του ΥΠΕΠΘ την ακαδημαϊκή χρονιά 1994/95 οι πέραν των κανονικών εξαμήνων φοίτησης ήταν περισσότεροι από 90.000. Τα επόμενα τέσσερα χρόνια ο αριθμός τους ανεβαίνει και το 1997/98 φτάνει τις 101.876. Έκτοτε ο αριθμός των φοιτητών της κατηγορίας αυτής πέφτει στις 94.673 παρά το γεγονός ότι το ίδιο χρονικό διάστημα ο αριθμός των πρωτοεγγραφόμενων φοιτητών μεγαλώνει σημαντικά

Ο αριθμός των «πέραν των κανονικών εξαμήνων φοίτησης» είναι υψηλότερος σύμφωνα με άλλη υπηρεσία του ΥΠΕΠΘ, το *Τμήμα Επιχειρησιακών Ερευνών & Στατιστικής*. Το σχολικό έτος 1999/2000 αποτιμώνται σε 145.793 και ξεπερνάνε τους φοιτητές στα «κανονικά εξάμηνα φοίτησης» οι οποίοι ανέρχονται σε 131.109 (βλέπε πίνακα 1).

Με έμμεσους υπολογισμούς πιθανότερος φαίνεται ο αριθμός της δεύτερης υπηρεσίας. Όπως φαίνεται στον πίνακα 1 την εικοσαετία 1980-1999 οι πρωτοεγγραφέντες στα ΑΕΙ ανέρχονται σε 548.725 και οι πτυχιούχοι σε 376.407. Αυτό σημαίνει μία διαφορά 172.319 φοιτητών. Από αυτούς μπορούμε να αφαιρέσουμε περί τις 50.000 καθώς μετά το 1997 ο αριθμός των πρωτοεγγραφέντων αυξήθηκε σημαντικά και αυτοί θα βρεθούν στο πτυχίο, ανάλογα με το αντικείμενο σπουδών, μετά από τέσσερα, πέντε ή έξι χρόνια. Επιπλέον κάποιοι από αυτούς ξαναδίνουν εξετάσεις για να περάσουν σε άλλο τμήμα. Η διαφορά λοιπόν κυμαίνεται χονδρικά στις 120.000. Αν προσθέσουμε σ' αυτούς τους 12.414 του 1979, τους μετεγγραφέντες από ξένα πανεπιστήμια και αυτούς που δίνουν κατατακτήριες από άλλα τμήματα οι ««πέραν των κανονικών εξαμήνων φοίτησης» ξεπερνάνε λογικά τις 140.000.

Μεγάλο ποσοστό λοιπόν των φοιτητών που γράφονται στα πανεπιστήμια μετά το 1980 καθυστερούν να πάρουν πτυχίο ή εγκαταλείπουν τις σπουδές τους. Με βάση τους αριθμούς των εισακτέων και των πτυχιούχων καταλήγουμε ότι στην κατηγορία αυτή υπάγεται ένας στους τέσσερις φοιτητές· ένας στους τρεις τη δεκαετία του 1980 και ένας στους πέντε τη δεκαετία του 1990. Η εγκατάλειψη, λοιπόν, είναι εντονότερη στη δεκαετία του 1980 και λιγότερο έντονη στη δεκαετία του 1990. Με βάση τα στοιχεία του πίνακα 2 μπορούμε να πούμε ότι παίρνει διαστάσεις μετά το 1982 όταν ο

αριθμός των εισακτέων στα ΑΕΙ αυξάνει σημαντικά, κορυφώνεται στο διάστημα 1987-1992 και στη συνέχεια υποχωρεί. Το διάστημα 1987 –1992 ο αριθμός των πτυχιούχων υπολείπεται κατά 40% περίπου των φοιτητών που πρωτογράφτηκαν στο πανεπιστήμιο τέσσερα χρόνια νωρίτερα. Στη συνέχεια η ψαλίδα μειώνεται και κυμαίνεται γύρω στο 15 με 20%.

Εφτά διαπιστώσεις

Στη δεκαετία του 1980, κυρίως προς το τέλος, το 1/3 των φοιτητριών και των φοιτητών καθυστερεί να πάρει πτυχίο ή εγκαταλείπει τις σπουδές του. Μετά το 1992/93 η αναλογία μειώνεται και προσεγγίζει το 1/6. Γιατί τόσοι πολλοί φοιτητές εγκαταλείπουν τις σπουδές τους; Γιατί λίγα χρόνια αργότερα ο σχετικός αριθμός αν και παραμένει ψηλός πέφτει σημαντικά;

Για να απαντήσουμε στα ερωτήματα αυτά πρέπει να δούμε κατ' αρχήν ποιοι είναι αυτοί που εγκαταλείπουν τα ΑΕΙ αφού πρώτα πάσχισαν να μπουν. Από τα δεδομένα του πίνακα 3 μπορούμε να προβούμε σε ορισμένες πρώτες διαπιστώσεις.

Πίνακας 3. Φοιτητές σε κανονικά και μη εξάμηνα (1999-2000)

Ίδρυμα	Φοιτητές σε κανονικά εξάμηνα σπουδών		Φοιτητές πέραν των κανονικών εξαμήνων	
	Σύνολο	Θήλεις	Σύνολο	Θήλεις
1. Αθήνας	32.045	21.089	51.553	25. 881
2. Θεσσαλονίκης	31.644	18.196	33.351	16.475
3. Πάτρας	9.184	4.166	5.835	1.587
4. ΕΜΠ	6.769	2.084	3.576	959
5. Θράκης	7.493	4.346	3.291	1.511
6. Ιωαννίνων	6.514	4.277	3.500	1.867
7. Πειραιά	6.373	3.229	13.050	4.853
8. Πάντειο	6.553	4.309	6.284	3.468
9. Οικονομικό Αθήνας	4.991	2.577	12.972	4.768
10. Κρήτης	5.087	3.089	1815	961
11. Μακεδονίας	4.012	2.290	7.371	2.534
12. Θεσσαλίας	2.717	1.568	322	118
13. Αιγαίου	2.711	1.724	668	358
14. Γεωπονικό	1.803	714	1.358	328
15. Ιόνιο	1.024	811	477	380
16. Πολυτεχνείο Κρήτης	957	255	391	67
17. Καλών Τεχνών	845	571	332	179
18. Χαροκόπειο	387	319	47	34
Σύνολο	131.109	75.614	145.793	66.328

Πηγή: *Τμήμα Επιχειρησιακών Ερευνών & Στατιστικής του ΥΠΕΠΘ*

1. Η παράταση / εγκατάλειψη των σπουδών είναι κατά τεκμήριο εντονότερη στα «παλιά» πανεπιστήμια. Πράγματι, σε πέντε (5) από τα δεκαοχτώ (18) ΑΕΙ (Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Πειραιά, Οικονομικό Αθήνας, Μακεδονίας) ο αριθμός των φοιτητών σε «μη κανονικά εξάμηνα» είναι μεγαλύτερος από τον αριθμό των φοιτητών σε «κανονικά εξάμηνα». Σε άλλα δύο ΑΕΙ (Πάντειο, Γεωπονικό) ο αριθμός των πρώτων προσεγγίζει τον αριθμό των δεύτερων.

2. Τα ΑΕΙ με το μεγαλύτερο αναλογικά αριθμό φοιτητών σε «μη κανονικά εξάμηνα» είναι τρία: το Οικονομικό της Αθήνας, του Πειραιά και της Μακεδονίας τα τρία δηλαδή κατ' εξοχήν οικονομικά ΑΕΙ της χώρας. Στο μεν πρώτο ο λόγος των φοιτητών σε «μη κανονικά εξάμηνα» προς αυτόν των φοιτητών «σε κανονικά εξάμηνα» είναι 3 περίπου προς 1 και στα άλλα δύο 2 προς 1. Αυτό σημαίνει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό εγκατάλειψης των σπουδών στην εικοσαετία 1980-2000 είναι σε ΑΕΙ, Σχολές και Τμήματα που θεραπεύουν τα Οικονομικά. Η διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνεται και από τη διαρροή στα οικονομικά τμήματα των πανεπιστημίων της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης που είναι εξαιρετικά υψηλή.

3. Σημαντική είναι και η εγκατάλειψη των σπουδών και σε δύο άλλα ΑΕΙ τα οποία κατ' αρχήν δεν έχουν τίποτε το κοινό, το Πάντειο και το Γεωπονικό. Το πρώτο θεραπεύει, όπως υποδηλώνει ο τίτλος του, «κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες» και το δεύτερο τη γεωπονία.

4. Τα αγόρια εγκαταλείπουν σε μεγαλύτερο ποσοστό τις σπουδές από τα κορίτσια. Από τους φοιτητές σε «μη κανονικά εξάμηνα» τα κορίτσια αντιπροσωπεύουν το 45,5% και τα αγόρια το 54,5%. Τα ποσοστά αυτά αποκτούν νόημα αν αναλογιστούμε ότι τα κορίτσια είναι πολύ περισσότερα από τα αγόρια στους φοιτητές στα «κανονικά εξάμηνα»· 57,7% έναντι 42,3%. Η διαφορά είναι βέβαια, πολύ μεγαλύτερη στα μη τεχνολογικά ιδρύματα, τα οικονομικά και ορισμένα τμήματα που θεραπεύουν «ανδρικά» γνωστικά αντικείμενα όπως η γεωπονία και η κτηνιατρική.

Η προηγούμενη διαπίστωση αποτυπώνεται στην συνολικότερη εικόνα σχετικά με την παράταση και την εγκατάλειψη των σπουδών. Η εγκατάλειψη είναι μεγαλύτερη στα «ανδρικά» ιδρύματα όπως το Γεωπονικό και τα Οικονομικά. Αντίθετα, η έντονη παρουσία γυναικών στα τμήματα ανθρωπιστικών και κοινωνικών σπουδών έχει σαν αποτέλεσμα η εγκατάλειψη των σπουδών σ' αυτά να είναι συγκριτικά μικρότερη.

Στις τέσσερις προαναφερθείσες γενικές διαπιστώσεις μπορούμε να προσθέσουμε και τρεις ειδικότερες οι οποίες προκύπτουν από τη λεπτομερέστερη μελέτη των αριθμητικών δεδομένων.

1. Σημαντική αριθμητικά είναι η παράταση και η εγκατάλειψη των σπουδών στις λεγόμενες «καθηγητικές σχολές» (Θεολογίας, Βιολογικό, Μαθηματικό, Φυσικό, Φιλολογίες, ΤΕΦΑΑ κλπ.).

2. Η διακοπή ή η εγκατάλειψη των σπουδών ήταν και είναι μεγαλύτερη σε τμήματα όπου μπορεί κανείς να πάρει πτυχίο χωρίς να παρακολουθήσει μαθήματα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα τμήματα Θεολογίας, οι ξενόγλωσσες φιλολογίες και σ΄ ένα βαθμό οι νομικές σπουδές και τα τμήματα ανθρωπιστικών και κοινωνικών σπουδών.

3. Με εξαίρεση τα Νομικά τμήματα, η εγκατάλειψη των σπουδών είναι μικρότερη στα τμήματα της πρώτης επιλογής (Ιατρικές, Πολυτεχνικές, Καλών Τεχνών κλπ…), σχολές που, επιπλέον, απαιτούν τακτική παρακολούθηση.

Απόπειρα ερμηνείας: Αγορά εργασίας και αναδιάρθρωση του πανεπιστημιακού πεδίου

Είδαμε ότι οι φοιτητές εγκαταλείπουν τις σπουδές κυρίως στη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και λιγότερο μετά το 1992. Επιπλέον εγκαταλείπουν περισσότερο συγκεκριμένα τμήματα και ΑΕΙ και λιγότερο άλλα. Κοινό των πρώτων είναι ότι αποτελούν, τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο, τις λιγότερο αξιοδοτημένες σχολές. Πράγματι τόσο τα οικονομικά ΑΕΙ όσο και τα περισσότερα τμήματα του Παντείου κα το Γεωπονικό συγκαταλέγονταν στα πανεπιστήμια και τα γνωστικά αντικείμενα με συγκριτικά χαμηλή κοινωνική αξία.

Η χαμηλή κοινωνική αξία των συγκεκριμένων ΑΕΙ και γνωστικών αντικειμένων αποτυπώνονταν στη μικρή συγκριτικά τους ζήτηση. Λίγοι υποψήφιοι τις είχαν σε πρώτη προτίμηση κι αυτοί στην πλειονότητά τους δεν είχαν υψηλούς βαθμούς. Λογικά λοιπόν συγκαταλέγονταν στα ΑΕΙ και τα τμήματα με χαμηλές βάσεις και αποτελούσαν καταφύγια των «μετρίων» μαθητών.

Όλες οι σχετικές έρευνες δείχνουν ότι οι «μέτριοι» μαθητές, είναι κατά τεκμήριο παιδιά των λιγότερο εύπορων πολιτισμικά και οικονομικά ομάδων. Δεν είναι συνεπώς μυστικό ότι τα εν λόγω ΑΕΙ και τμήματα δέχονταν κυρίως παιδιά των ομάδων αυτών. Η κατανομή αυτή διαπερνάται από μία δεύτερη διάσταση, πολιτισμικού χαρακτήρα.

Τα αγόρια στρέφονται περισσότερο σε «ανδρικά», καθότι «πρακτικά», τμήματα όπως είναι τα οικονομικά και τα κορίτσια περισσότερο σε «μαλακά-γυναικεία», καθότι πιο «θεωρητικά», όπως θεωρούνται οι κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες.

Από την άλλη πλευρά, οι άπορες πολιτισμικά και οικονομικά ομάδες έχουν μία εργαλειακή αντίληψη του πτυχίου το οποίο αποτελεί γι' αυτές το συμβολικό διαβατήριο για την πρόσβαση στον κόσμο της μη χειρωνακτικής εργασίας (Κυπριανός : 1996β). Το πτυχίο, ωστόσο, μετά τα μέσα της δεκαετίας του 1980 άρχισε να μην αποκρίνεται απόλυτα στη συγκεκριμένη αναπαράσταση και προσδοκία.

Δύο ομόλογα συμβάντα επεξηγούν την αλλαγή αυτή. Ο αριθμός των φοιτητών, κυρίως στα «φτηνά» ΑΕΙ και τα λιγότερο κοινωνικά αξιοδοτημένα γνωστικά αντικείμενα, αυξάνει γοργά και μειώνει το επαγγελματικό αντίκρισμα των πτυχίων τους. Στην ίδια κατεύθυνση συντείνει και η αγορά εργασίας.

Από τη διαχρονική εξέταση των εισαγομένων στα ΑΕΙ από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 μέχρι σήμερα τεκμαίρεται ότι σημαντικό μέρος του αυξανόμενου αριθμού των φοιτητών απορροφάται από τα σχετικά λιγοέξοδα τμήματα τα οποία, με μερική εξαίρεση τα τελευταία χρόνια τα Οικονομικά, δεν διακρίνονται για το υψηλό τους αντίκρισμα στην αγορά εργασίας. Αντίθετα, πολλά από αυτά ξεχωρίζουν για τα υψηλά ποσοστά εγκατάλειψης των σπουδών στις τελευταίες δύο δεκαετίες.

Ειδικότερα, από τους 94.867 εγγεγραμμένους φοιτητές το 1982/83 14.725 (15,5%) ήταν στις Φιλολογικές επιστήμες- Θεολογία και 29.863 (31,5%) στις Κοινωνικές. Το 1996/97 από τους 23.145 πρωτοεγγραφέντες φοιτητές 6.806 (22,8%) γράφτηκαν στις *Φιλολογικές* (συνυπολογίζονται και τα Παιδαγωγικά Τμήματα) και 4.588 (19,8%) στις *Κοινωνικές* (συνυπολογίζονται και οι Οικονομικές). Παρά τις συντελεσθείσες, εν τω μεταξύ, αλλαγές με την προσθήκη νέων γνωστικών αντικειμένων η κατάσταση δεν αλλάζει μέχρι σήμερα. Από τους 38.670 εγγραφέντες στα ΑΕΙ το ακαδημαϊκό έτος 2002-03, 6.790 (17,7%) γράφονται στις *Ανθρωπιστικές Σχολές*, 3.516 (9,7%) στις *Κοινωνικές,* 6.026 (14,6%) στις *Επιστήμες Οικονομίας Επιχειρήσεων και Διοίκησης* και 3.299 (8,0%) στις *Επιστήμες της Εκπαίδευσης*. Με άλλα λόγια στα συγκεκριμένα γνωστικά πεδία καταλήγει το ακαδημαϊκό έτος 2002-2003 το 50% των φοιτητών ΑΕΙ.

Την ίδια στιγμή, όπως φαίνεται στον πίνακα 4 η ανεργία των πτυχιούχων ΑΕΙ αυξάνει τη δεκαετία του 1980 και προσλαμβάνει διαστάσεις προς τα τέλη της. Από 13 περίπου χιλιάδες το 1981 ο αριθμός των ανέργων φοιτητών ξεπερνάει το 1989 τις 31

χιλιάδες. Έκτοτε ο αριθμός των ανέργων πτυχιούχων ΑΕΙ κυμαίνεται στο 10% του συνολικού αριθμού των ανέργων.

Πίνακας 4. Άνεργοι απόφοιτοι ΑΕΙ σε χιλιάδες (1981-2002)

Έτος	Άνεργοι Συνολικά	Άνεργοι πτυχιούχοι ΑΕΙ συνολικά και κατά ομάδα ηλικίας					
		Σύνολο	20-24	25-29	30-44	45-65	65+
1981	155,3	13,1					
1982	215,3	16,7					
1983	299,0	21,2	4,7	10,6	4,7	1,1	0,1
1984	310,3	23,6	5,8	10,5	5,9	1,3	0,1
1985	303,3	23,0	6,0	8,9	6,7	1,4	0,1
1986	286,9	23,9	7,4	9,1	6,1	1,3	--
1987	286,2	25,5	8,9	9,8	5,7	1,0	--
1988	303,5	26,0	10,1	9,0	5,9	0,9	0,1
1989	296,0	31,7	12,2	11,2	6,8	1,5	0,1
1990	281,2	30,2	10,4	11,2	7,0	1,5	0,1
1991	301,1	29,8	8,8	12,8	7,2	1,0	0,1
1992	349,8	31,5	8,6	13,6	7,7	1,5	--
1993	398,2	43,6	10,2	19,1	12,4	2,0	--
1994	403,8	41,6	8,0	18,8	11,7	2,9	0,1
1995	424,7	46,1	8,6	20,5	13,6	3,2	0,1
1996	446,4	45,4	7,8	22,0	13,1	2,4	--
1997	440,3	45,5	7,5	20,9	13,4	3,7	--
1998	502,0*	43,2 (+,2)**					
1999	553,0*	53,9(+1,9)**					
2000	471,8*	45,1(+1,5)**					
2001	471,3*	44,4(+2,3)**					
2002	428,0	38,9(+1,7)**					

Πηγή: Για το διάστημα 1981-1997 *Ετήσιες έρευνες απασχόλησης του εργατικού δυναμικού*. Για το διάστημα 1998-2002 WWW.statistics.gr
* Ανεργία του Δ' εξαμήνου του αντίστοιχου έτους
** Στην παρένθεση είναι ο αριθμός των κατόχων διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου.

Ασφαλώς ο αριθμός των πτυχιούχων ανέργων δεν είναι πάρα πολύ υψηλός αν αναλογιστούμε ότι στο ίδιο διάστημα ο αριθμός των κατ΄ έτος εγγραφέντων φοιτητών αυξάνεται περισσότερο από μιάμιση φορά και ο συνολικός αριθμός των ανέργων διπλασιάζεται. Το πρόβλημα ωστόσο είναι υπαρκτό. Για πρώτη φορά στην ελληνική ιστορία εδραιώνεται μία κατάσταση αποσύνδεσης των πανεπιστημιακών τίτλων από την αγορά εργασίας και αξιοσημείωτο τμήμα των πτυχιούχων δεν βρίσκει σύντομα δουλειά. Η τάση αύτη σε συνδυασμό με την αξιοσημείωτη αύξηση του αριθμού τω φοιτητών τροφοδοτούν την τάση καθυστέρησης και εγκατάλειψης των σπουδών ιδιαίτερα στα γνωστικά αντικείμενα και στις κατηγορίες πληθυσμού που είδαμε.

Αναμφίβολα η αύξηση της ανεργίας των πτυχιούχων ΑΕΙ δεν είναι άμοιρη της εγκατάλειψης των σπουδών ιδιαίτερα στα τμήματα και τα γνωστικά αντικείμενα που είναι περισσότερο εκτεθειμένα σ' αυτήν. Δεν είναι καθόλου συμπτωματικό ότι και τώρα ό πως και στο παρελθό ν τα τμήματα αυτά, με χαρακτηριστικότερα τα Οικονομικά τμήματα και ΑΕΙ, δέχονταν τους γόνους των πλέων απόρων, πολιτισμικά και οικονομικά, οικογενειών.

Ωστόσο, η ανεργία από μόνη της δεν εξηγεί σε καμία περίπτωση το πρόβλημα της εγκατάλειψης σπουδών. Μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπάρχει συσχέτιση αλλά όχι αιτιώδης συνάφεια. Διαφορετικά δεν μπορούμε να καταλάβουμε γιατί ενώ η ανεργία πτυχιούχων ΑΕΙ αυξάνεται μετά το 1993 ο αριθμός των φοιτητών που εγκαταλείπουν τις σπουδές μειώνεται.

Από μια λεπτομερέστερη ανάγνωση του λόγου πρωτοεγγραφέντων / πτυχιούχων (πίνακας 5) συνάγεται ότι η εγκατάλειψη των σπουδών είναι υψηλότερη σε δύο ομάδες: τα μακρινά επαρχιακά πανεπιστήμια και, όπως πάντα, τα λιγότερο κοινωνικά αξιοδοτημένα τμήματα. Στην πρώτη κατηγορία υπάγονται τα πανεπιστήμια της Θράκης, του Αιγαίου και του Ιονίου και σε μικρότερο βαθμό των Ιωαννίνων και της Κρήτης. Στη δεύτερη κατηγορία υπάγονται πανεπιστήμια όπως το Πάντειο.

Σε κάθε περίπτωση η εγκατάλειψη των σπουδών είναι εμφανώς μικρότερη απ' ότι στο παρελθόν. Ενδέχεται μάλιστα να είναι μικρότερη απ' ότι εμφανίζεται στον πίνακα 5 εφόσον αρκετοί φοιτητές που περνάνε σε απομακρυσμένα επαρχιακά πανεπιστήμια ή σε ορισμένα τμήματα της μη αρεσκείας τους ξαναδοκιμάζουν την τύχη τους. Στην παράμετρο αυτή να συνυπολογίσουμε και το γεγονός ότι επαρχιακά, μικρά αριθμητικά, κατά πρώτο λόγο, ΑΕΙ υφίστανται σημαντική μείωση του αριθμού των φοιτητών τους μέσω της διαδικασίας των μετεγγραφών. Η διαδικασία των μετεγγραφών διευρύνει εικονικά την ψαλίδα ανάμεσα σε πρωτοεγγραφέντες και σε πτυχιούχους στα πανεπιστήμια αυτά και αντίστοιχα τη μειώνει στα κεντρικά πανεπιστήμια.

Μια ικανοποιητική ερμηνεία του φαινομένου ασφαλώς δεν μπορεί να παραλείψει πτυχές όπως το φύλο και τις συντελούμενες αλλαγές στην οικογένεια. Η όλο και μεγαλύτερη ένταξη της γυναίκας στην αγορά εργασίας αποτυπώνεται σαφώς στην διάρθρωση του φοιτητικού πληθυσμού και εξηγεί το διαρκώς εντυπωσιακά

αυξανόμενο ποσοστό της.[5] Η εξέλιξη αυτή σε συνδυασμό με ορισμένα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του φύλου, όπως η μεγαλύτερη σύνδεση της γυναίκας με το «μέσα» (και του άνδρα με το «έξω»), εξηγούν το γιατί οι γυναίκες εγκαταλείπουν πολύ λιγότερο τις σπουδές από τους άνδρες.

Πίνακας 5. Πρωτοεγγραφέντες φοιτητές και πτυχιούχοι κατά πανεπιστήμιο

Ίδρυμα	Πρωτοεγγραφέντες		Πτυχιούχοι	
	1988-1989	1993-1994	1992-1993	1997-1998
1. Αθήνας	7.993	6.494	5.731	6.358
2. Θεσσαλονίκης	7.792	6.904	7.005	5.800
3. Πάτρας	1.971	1.724	1.149	1.242
4. ΕΜΠ	993	1.118	1.009	1.128
5. Θράκης	1.503	1.280	876	761
6. Ιωαννίνων	1.632	1.491	1.216	1.036
7. Πειραιά	953	1.048	702	943
8. Πάντειο	1.081	1.181	615	697
9. Οικονομικό Αθήνας	901	865	653	505
10. Κρήτης	1.173	1.109	773	722
11. Μακεδονίας	720	702	479	663
12. Θεσσαλίας	130	269	88	175
13. Αιγαίου	499	497	179	266
14. Γεωπονικό	367	332	137	294
15. Ιόνιο	116	196	66	92
16. Πολυτεχνείο Κρήτης	102	146	66	74
17. Α.Σ.Κ.Τ	63	67	72	65
18. Χαροκόπειο		30		45
Σύνολο	27.989	25.453	20.816	20.866

Πηγή: *Στατιστική της Εκπαιδεύσεως* για τα έτη 1988-1989, 1992-1993 και 1993-1994. WWW.statistics.gr για το έτος 1997-98.

Πέρα από τις εξηγήσεις αυτές υπάρχουν κατά τη γνώμη μας δύο βασικοί και αλληλεξαρτώμενοι λόγοι που εξηγούν ικανοποιητικά τη διαπιστωθείσα αξιοσημείωτη μείωση του αριθμού των φοιτητών που καθυστερούν ή εγκαταλείπουν τις σπουδές τους μετά το 1992. Ο πρώτος έγκειται στην επελθούσα και επερχόμενη αλλαγή, συμβολική και πραγματική, του ρόλου του πτυχίου στην λεγόμενη κοινωνία της

[5] Από 23% το 1960 το ποσοστό των φοιτητριών στο σύνολο του φοιτητικού πληθυσμού ανερχόταν σε 31% το 1970, σε 42,4% το 1980, σε 50,5 το 1987, σε 56,3% το 1997 και σε 57,7% το 1999.

πληροφορίας ή της γνώσης. Ο δεύτερος, σε μεγάλο βαθμό απότοκο του πρώτου, έχει να κάνει με τις ανακατατάξεις στο εσωτερικό του πανεπιστημιακού πεδίου.

Η μετάβαση στην «κοινωνία της πληροφορίας» ή της «γνώσης» αποτέλεσε πρόσθετο λόγο για τη μαζικοποιήση, σε διεθνή κλίμακα, της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η μαζικοποίηση μείωσε την κοινωνική αξία και το επαγγελματικό αντίκρισμα του πτυχίου. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, η δεσπόζουσα θέση της γνώσης, ανέδειξε το πτυχίο (ως συμβολική έκφραση κατοχής γνώσης) σε τυπικό προσόν για τη δυνατότητα παρακολούθησης των τεκταινομένων και, περαιτέρω, κάρπωσης των αγαθών της. Μπορεί, λοιπόν, το πτυχίο να μην αποτελεί πλέον διαβατήριο επαγγελματικής και κοινωνικής ανέλιξης αλλά συνιστά ασπίδα στην κοινωνική περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό. Έτσι γίνεται κατανοητή μια διαδεδομένη στάση στους φοιτητές, κυρίως τμημάτων με χαμηλό αντίκρισμα στην αγορά εργασίας, «ας πάρω το πτυχίο και βλέπουμε».

Η εξέλιξη που επισημάναμε έχει επιπτώσεις και σ' ένα δεύτερο επίπεδο, την αναδιάρθρωση του πανεπιστημιακού πεδίου. Η κοινωνία της πληροφορίας σε συνδυασμό με τις νεοφιλελεύθερες ιδεολογικές αντιλήψεις που διέπουν την οργάνωσή της επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην αγορά εργασίας οι οποίες ασκούν έντονη πίεση στο πανεπιστημιακό πεδίο και το ανασυνθέτουν. Αναδεικνύονται νέα γνωστικά αντικείμενα όπως η Πληροφορική και γενικότερα οι Νέες Τεχνολογίες, αξιοδοτούνται κάποια πτυχία και απαξιώνονται άλλα. Σ' ό,τι αφορά την Ελλάδα αξιοδοτείται κυρίως ότι έχει σχέση με τη Διοίκηση και τη Διαχείριση οικονομικών μονάδων, ιδιωτικών κατά πρώτο λόγο (Οικονομία, Διοίκηση, Διαφήμιση, Εμπορία, Διαχείριση…) και την Επικοινωνία.[6]

---

[6] Συχνότατα στον Τύπο και τον καθημερινό λόγο γίνεται λόγος για «σπουδές που έχουν μέλλον». Η απλοϊκή αυτή αντίληψη, παραλλαγή του αιτήματος των ανθρώπων της επιχείρησης για «προσαρμογή του σχολείου στην οικονομία» αγνοεί δύο βασικά πράγματα: 1 . Όπως ορθά τονίζουν τα Λευκά Βιβλία μέλλον έχουν οι σπουδές όπου οι φοιτητές «μαθαίνουν να μαθαίνουν». 2. Λιγότερο συνήθως, επαγγελματικά, μετράει το γνωστικό αντικείμενο και περισσότερο η συνάφειά του με τον κόσμο της επιχείρησης. Ένας Κοινωνιολόγος για παράδειγμα έχει πολύ περισσότερες πιθανότητες να βρει δουλειά αν δεν κάνει *θεωρία* αλλά κάτι σχετικό με την επιχείρηση. Το ίδιο και ο Οικονομολόγος, ο Μαθηματικός, ο Φυσικός, ο Χημικός και εν γένει όλα τα γνωστικά αντικείμενα που δεν απολήγουν αυτόματα στην άσκηση συγκεκριμένου ελευθέριου επαγγέλματος..

Η αλλαγή στο ειδικό βάρος και το περιεχόμενο της γνώσης και η αναδιάρθρωση του πανεπιστημιακού πεδίου ωθούν όλο και περισσότερο και όλο και περισσότερους φοιτητές στην απόκτηση του πτυχίου. Η τάση αυτή είναι γενικευμένη. Είναι πιο έκδηλη στα τμήματα και τα ΑΕΙ που αξιοδοτήθηκαν τα τελευταία χρόνια, τα Οικονομικά κατά πρώτο λόγο. Η αξιοδότησή τους έχει σαν αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη ζήτησή τους και, προοπτικά, την αλλαγή της κοινωνικής τους σύνθεσης. Για τους δύο αυτούς λόγους η εγκατάλειψη των σπουδών αναμένεται να μειωθεί περαιτέρω.

Ανάλογη, αλλά λιγότερο έκδηλη είναι η τάση σε ορισμένα τμήματα, κατά βάση όσα δεν έχουν άμεση σχέση με την παραγωγή (Θεολογίας, Κοινωνιολογίας, Ανθρωπολογίας, Γεωλογίας, Θεατρικών Σπουδών…). Οι αποκλίσεις εδώ συναρτώνται με το κοινό τους: η εγκατάλειψη είναι μικρότερη στα περισσότερο «γυναικεία» (Φιλολογίες, Παιδαγωγικά Νηπιαγωγών και Δασκάλων). Η εγκατάλειψη, όμως, και εδώ δεν απορρέει μόνο από τις επαγγελματικές προοπτικές των τμημάτων αυτών. Αντίθετα, οι μειωμένες επαγγελματικά προοπτικές τους συναρτώνται με δύο άλλους παράγοντες, τη μαζικότητα και την κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού τους. Εδώ μπαίνουν συνήθως τα παιδιά των πλέον άπορων, οικονομικά και πολιτισμικά, οικογενειών, τα οποία λόγω της κοινωνικής τους συνθήκης έχουν πρόσθετες δυσκολίες ένταξης στην αγορά εργασίας. Οι δυσκολίες επιτείνονται και από τον αριθμό τους εφόσον δέχονται μεγάλο, συγκριτικά, αριθμό φοιτητών.

Βιβλία και άρθρα που παρατέθηκαν

Αγγέλου Α., (1997), *Το κρυφό σχολείο. Χρονικό ενός μύθου*, Εστία, Αθήνα..

Chassiotis G. (1881), *L' instruction publique chez les Grecs*, Ernest Leroux, Libraire-Editeur, Παρίσι.

Commission of the European Communities, (1988), *Educational and Vocational Guidance Services for the 14-25 age group*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg.

ΕΣΥΕ --

Georgoussis P., Michopoulos A., (1998) "An Assessment of Higher Education in Greece and its Implications", περ. *Παιδαγωγικός Λόγος*, 1/98, σ. 55-70.

Κυπριανός Π., (1996α), «Φοιτητικός πληθυσμός και ζήτηση σπουδών στην Ελλάδα (1891-1936)», περ. *Ιστορικά*, τχ. 24-25, Ιούνιος, Δεκέμβριος, σ. 225-252.

Κυπριανός Π., (1996β). "Κοινωνική αναπαράσταση των πτυχίων και σχολική επένδυση", περ. *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 60-61 Ιούλιος-Δεκέμβριος, σ. 236-247.

Κυρπιανός Π., (2003), «Πανεπιστήμιο, αγορά εργασίας και εκπαιδευτικές ανισότητες στην Ελλάδα το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα», στο Σ. Κονιόρδος, Λ. Μαράτου-Αλιμπραντή, Ρ. Παναγιωτοπούλου (επιμέλεια) *Κοινωνικές εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα. Εργασία, Εκπαίδευση, Οικογένεια, Παρέκκλιση*, ΕΚΚΕ, Αθήνα (υπό έκδοση) σ. 1-28.

Kyprianos P., (1995). "Diplômes et Etat: sur la passion de l'école dans la Grèce contemporaine", *Revue Tiers Monde*, τχ. 143, Παρίσι, Ιούλιος- Σεπτέμβριος

Πολίτης Α., (1993), *Ρομαντικά χρόνια*, Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880, ΕΜΝΕ –Μνήμων.

Σκαρπαλέζος Α.Κ., (1964), *Από την ιστορίαν του Πανεπιστημίου Αθηνών, (ιστορικά κείμενα και ιστορικά στοιχεία)*, Αθήνα

Τσουκαλάς Κ. (1976), *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*: *Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830-1922)*, Αθήνα, εκδόσεις Θεμέλιο.